

Bernard Lewis- İslam ve Batı Üzerine Bir Değerlendirme | Kübra Keskin

İDE AKADEMİ | DÖNEM ÖDEVİ 2020-2021

GİRİŞ

İslam'ın doğuşuyla birlikte dünyadaki hâkim düzen yer değiştirmiş ve tarih sahnesinde Müslümanlar aktif bir şekilde varlık göstermişlerdir. Bu durum kendi içinde bazı karşılaşmaları da beraberinde getirmiştir. Ancak bu durumu bir çatışma unsuru olarak mı yoksa ortak paydada buluşma olarak mı değerlendirmek tamamen bireylerin kafasındaki İslam ve Batı kavramlarına göre değişiklik arz etmiştir. Bernard Lewis, İslam ve Batı adlı eserinde bu tartışmaları tarihsel bir süreç içinde ele almış ve bir sonuca varmaya çalışmıştır. 1916 yılında İngiltere'de doğan tarihçi, Ortadoğu ve İslam Tarihi alanlarında ihtisaslaşmıştır. 1993 yılında kaleme aldığı İslam ve Batı adlı eseriyle de Müslümanlarla Hristiyanları karşı karşıya getirmiştir. Bunu 11 alt başlıkta incelemiştir. İlk olarak, Avrupa ile Müslümanları ele almış ve Müslümanların Avrupa için ne ifade ettiğine yer vermiştir. Daha sonra Orta çağda yani Müslümanların her alanda zirve yaptığı bir dönemde gayri Müslimlerle ilişkisine ve Batıların İslam ve Müslümanlar üzerindeki araştırmalarına yer vermiştir. Ardından Müslümanların gerileyişi ve bu durumu düzeltmeleri adına yaptıkları faaliyetler günümüz son 30 yılına kadar ele alınmıştır. Eser, Halil İnalcık gibi alanında uzman profesörler tarafından beğeni toplamış ve eserin objektifliği üzerinde durulmuştur.

İSLAM VE BATI KARŞILAŞMASI

İslam ve Batıyı ele alacaksa öncelikle bu iki kelimeye kavramsal olarak değinmek yerinde olacaktır. Zira bir din adı olan İslam ile bir yer ve bölge adı olan Batı neden karşı karşıya gelmiştir? Bernard Lewis bu durumu, eserinde mantıklı bir temellendirme üzerinden açıklığa kavuşturmuştur. Ona göre Avrupa'da yani Batıda İslamiyet, Hristiyanlığın karşıtı olarak kullanılmamaktadır. Aksine İslam, dinin himayesi altında gelişen, bütün bir uygarlığı ifade ediş biçimidir. Bununla birlikte bu din, ülke ve ulusları aşan Müslümanlar için tekil bir İslam idealine sahiptir. Batı ise, Avrupa'da bulunup, daha önce Hristiyanlık olarak bilinen olgunun Orta çağdan sonraki sekülerleşmiş yeni bir ifadesidir. Bu sebeple Batı olarak isimlendirilen Avrupa ve İslam, işaret ettikleri varlıklara ilişkin kendi medeniyetlerini tanımlama çabasının ürünleridir ve birlikte kullanılmaları uygun olmaktadır.

Lewis'e göre İslam ve Batı birçok alanda karşı karşıya gelmiştir. Bunun en önemli sebeplerinden biri ikisinin de evrenselliği vadediyor olmasıdır. İslamiyet'ten önce tüm dünyayı Hristiyanlaştırma adı altında Batının yaptığı misyonerlik faaliyetleri, İslam'ın zuhur ettiği 7. yüzyılda sekteye uğramış, İslam'ın cihad anlayışıyla karşı karşıya gelmek durumunda kalmışlardır. Bu durum İslam medeniyetinin güç kazanmasıyla Batıda İslam'a karşı bir önyargı oluşturmuştur. Ancak İslam medeniyetinin yayıldığı topraklarda zaman zaman Hristiyanlar ve Müslümanlar birlikte yaşamak zorunda kalmışlardır.

Bernard Lewis, Müslümanlar ile Hristiyanların bir arada yaşamasını kendi dinleri açısından ele almış ve bunu farklı örnekler vererek tartışmıştır. İslam medeniyetinin varlık gösterdiği dönemde Batı, Müslümanları ticaret için dahi olsa topraklarında barındırmak istememişlerdir. Ancak, Müslüman topraklarda ise Hristiyanlar kendi dinlerini mezheplerine ve yasalarına göre özgürce yaşayabiliyorlardı. Lewis, bunun İslam'daki dinamiklerine değinmek yerine Müslümanların gayri Müslim topraklarında yaşama durumlarını ele almayı yeğlemiştir. Bu durumu şöyle ifade eder; bugün modern bir Batılı için din özgürlüğü ibadet özgürlüğü anlamına gelirken, bir Müslüman için ibadetten daha fazlasını, bir yaşam tarzını ifade etmektedir. Bu sebeple Müslümanlar bu yaşam tarzını rahatlıkla sürdürebilecekleri topraklarda, belirli şartların karşılanması koşuluyla yaşamalıdır, aksi durumda göç etmelidir sonucuna varmıştır. Bu sonuca ulaşmak için farklı mezheplerin görüşüne yer verse de Hanefi mezhebinin kabul gördüğü görüşü esas almıştır.

Bernard Lewis, bir zamanlar tüm dünyanın cazibe merkezi durumunda olan İslam topraklarının bugün gerilemesinin sebebini tarihi bir perspektifle anlatmıştır. 18. Yüzyılda Avrupalı eğitimcilerin Türk topraklarına eğitim vermeye gelmesi ile başlayan Batılılaşma ile, bazı yabancı kavramların dilimize geçmesi, kılık kıyafet, askeri düzen, eğitim sistemi ve kadınlara verilen haklar gibi konularda Müslüman halkın gerilimler yaşadığını ifade etmiştir. Bunun en önemli örneği olarak da İran Devrimi verilebilir. Aslında Lewis bunu, modern dünya ile karşı karşıya gelen Müslümanların öfkesi olarak nitelemektedir. Bu durum halen daha günümüzde devam etmektedir. Özellikle Radyo ve TV gibi araçların Batılılaşmaya hizmet etmesi, Avrupalıların fiilen değil zihnen Müslüman halkları işgal ettiğini göstermektedir. Ancak Müslümanlar 'nerede hata yaptık?' sorusunu cevaplamak istediklerinde kendi yaşamlarının her veçhesinde derin ve sarsıcı değişimlere yol açmıştır.

Her ne kadar Batılıların Müslüman topraklarını zihnen işgal ettiklerini söylese de Bernard Lewis burada farklı bir bakış açısı sergilemiştir. Son zamanlardaki Avrupalı Müslümanların varlığı, Avrupa'nın tekrar istila edildiğini göstermektedir. Çünkü birçok Avrupa ülkesinde sayıları artan Müslümanlar hem bu ülkelere uyum sağlamış hem de gelenek ve dinlerine bağlılık göstermektedir. Bu durum Müslümanların emek ve sermaye ile başarılı olduklarını göstermektedir.

BATININ İSLAM ALGISI

Bernard Lewis, kitabının bu bölümünde Batının İslamiyet'i daha iyi anlamak üzere yaptıkları çalışmalardan ve bu çalışmalardaki hatalardan bahseder. Bu hataların sebebi Arapçadaki bazı kavramların o dönemde kullanımlarına sahip olunmamasından ötürüdür. Bu sebeple yapılan çevirilerde çoğunlukla hatalar yapılmıştır. Bu sadece dil hakimiyetiyle de olacak bir mesele değildir. Bu çevirileri yapmak için Müslümanların kültürel birikimlerine de hâkim olmak gerekir. Ancak Avrupa'da bunu karşılayacak çok az insan bulunmaktadır. Bu sebeple Avrupalılar kendi dini terimleriyle İslam'ı anlamlandırmaya çalışmış ve yanlış sonuçlara varmışlardır.

Batılı seyyahların Türk toprakları üzerindeki keşifleri bize Müslümanlar ve dinleri hakkında bilgiler vermiştir. Seyyahların ve hatta doktorların bu topraklar üzerindeki izlenimleri Türklerin geleneksel yaşantılarını anlatan olumlu yönde bir anlatım olmuştur. Bu sayede de Avrupa'nın Türk merakını gidermişlerdir. Ancak Türklerin Avrupa'nın içlerine kadar fetihlerini sürdürmelerıyla zaten evrensellik konusunda rakip olan iki dinin rekabeti, dinden ziyade etnik boyuta taşınmıştır. Bu sebeple de yıllarca Avrupa'da Türk korkusu sürdürülmüştür.

Avrupa, Hz. Muhammed'in siyerinden geç haberdar olmuş ancak üzerinde titizlikle çalışanlar da olmuştur. Lewis, başka dinlerin kendi mitolojilerinde kaybolduğunu, bunun aksine Hz. Muhammed'in sünnetinin ve siyer ilminin buna engel olduğu üzerinde durmuştur. Vakıdi, İbn İshak, Taberi, İbn Hişam gibi isimleri örnek veren yazar, bu çalışmaların İslam hakkında çok fazla bilgi sahibi olduğumuzu söylemiştir. Burada eser, Edward Gibbon'u (18. yy.) örnek vermiştir. Çünkü Gibbon, Avrupa'da İslam adına yapılan en erken çalışmaları gerçekleştirmiştir. Yaptığı çalışmalar sonucunda İslam'ın istikrarlılığına ve sürekliliğine vurgu yapan Gibbon, bu durumu İslamiyet'in Hristiyanlıktan daha az dogmalara sahip olduğunu ve Müslümanların metafizik konulardaki ayrılıklarının Hristiyanlık kadar gaddar (kitabın ifadesiyle) gerçekleşmemesine bağlamıştır. Bu noktada Gibbon, Batılı tasavvur üzerindeki etkisi ve kimsenin ulaşamadığı kaynaklara ulaşmasıyla birçok bilgi edinmiş ve kendi dönemine damga vurmuştur.

Avrupa'da İslamiyet üzerine yapılan çalışmalar 'şarkiyatçılık' adında yeni bir alanı ortaya çıkarmıştır. Genel manada şarkiyatçılık, Edward Said'in de ifade ettiği gibi İslam'ı zayıflatıp, Hristiyanlığı yüceltmek amaçlı bir kullanım olarak zihinlerde yer etmiştir. Ancak Lewis burada şarkiyatçılık üzerindeki bu eleştirilere de bir eleştiri getirmiştir. En başta Said'in bakış açısının kesinlikle yanlış olduğunu, kendi tezlerini olaylara evirdiğini iddia etmiştir. Said'in ve genel algının aksine şarkiyatçılığın bir araştırma alanı olduğunu ancak içerisinde cüzi olarak bazı çalışmaların kasıt içerdiğini söylemiştir. Bunun yanında Batılıların diğer halkların tarihini araştırarak herhangi bir emperyal hedeflerinin olmadığına vurgu yapmıştır. Temellendirme olarak Batı, Doğu'yu kendine tehdit unsuru olarak algıladığından bu araştırmaları yapmak zorundaydı der. Örneğin, Kudüs Müslümanların elindeydi. Bu sebeple erken dönemlerde bu çalışmalar başlamıştır.

İSLAM'IN YANITI

18. yüzyıldan itibaren Batı'nın yükselişi ve Müslümanların siyasi, iktisadi, hukuk ve bilim alanlarındaki gerilemeleri, Müslümanları yeni arayışlara sürüklemiştir. Müslüman devletlerin Batılı yönetim tarzına geçmeleri, toplumlara benimsetilmek istenen liberalizm, milliyetçilik, kapitalizm, sosyalizm, komünizm gibi seküler ideolojilerinin İslam dünyasının giderek ağırlaşan sorunlarını çözmede birbiri ardına başarısız olmaları, Müslüman toplumların dini aidiyetlerine dönüşünü daha da kuvvetlendirmiştir. Bu sebeple dışarıdan ithal edilen bu tarz görüşler bu ülkelerdeki değerini düşürmüş ve artık Müslüman toplumlar kurtuluşun sadece İslam'a bağlılıkla olabileceği anlayışına varmışlardır.

Yaşanan bu tecrübeler neticesinde Müslüman ülkelerde fundamentalist olarak tanımlanan radikal halk hareketleri destek kazanmış ancak birçok hükümet tarafından bastırılmıştır. Bunun bariz örneği Mısır'da ortaya çıkıp Ortadoğu'da yayılan Müslüman Kardeşlerdir. Bunun gibi farklı coğrafyalarda da birçok hareketlilik mevcut olmuştur. Lewis, her ne kadar bu hareketlerden bahsetse de aynı ülkelerde sekülerliğin azaldığını söylemenin de yanlış olacağını ifade etmiştir. Özellikle daha gelişmiş Müslüman ülkelerde gerek toplumsal ve ekonomik yaşantılarında gerekse hukukun ve yargının örgütlenmesinde geri çevrilemez değişimler çoktan yaşanmıştır. Ancak seküler olarak tanımlanan bu ülkelerde bile İslamiyet önemini her daim korumaktadır. Çünkü İslam, Müslüman ülkelerde en etkili konsensüs biçimi ve kitleler arasında temel grup kimliği olmaya devam etmektedir.

Bernard Lewis, İslam'ın toplumlar üzerindeki etkilerine değinirken Sünni ve Şii ayrımına da değinmiştir. Özellikle devlet ve toplum açısından değerlendirme yaparken Ayetullah Humeyni'nin bu iki görüşe dair tanımına yer vermiştir. Humeyni, Sünnilerin devlet otoritesi ne olursa olsun bağlılık göstermede zorunlu olduklarını, Şiilerin de aksine gerekli durumlarda devlet otoritesine direniş ve muhalefeti meşru gördüğünü ifade eder. Buna göre Şiiler kendi algılarına göre muhalif kesimi yansıtır. Sünnileri otorite karşısında daha dinginci, buna karşılık Şiileri de eylemci olarak tanımlamak yanlış bir ifadedir. Çünkü her iki grup arasında da hem dinginci hem eylemci anlayışlara sahip insanlar vardır. Lewis, bu iki grubu kıyaslarken Şiilerin bu eylemci özellikleriyle büyük projeler üstlendiğini ancak çoğu zaman bunda başarısız olduğunu söylemiştir. İktidarı ele geçirseler bile kendi içlerinde dönüşümler yaşadığını ifade eder.

Sünni ve Şii anlayışın kesin ayrımı geç dönemlere denk geldiğinden, Hristiyanlıktaki gibi katı bir ayrılıktan asla söz edilemez. Tarih içerisinde her ne kadar devletler nazarında karşı karşıya gelseler de bunu tam anlamıyla mezhepsel boyutta ele almak yanlış olacaktır. Bu sebeple, Sünni ve Şiiler her şeye rağmen birlikte yaşamayı başarabilmişlerdir.

Eserde son olarak dinlerin bir arada yaşamasına değinilmiştir. Bugün Hristiyan topraklarda Müslümanlar, Müslüman topraklarda da Hristiyanlar bir arada yaşamaktadır. Lewis, artık Akdeniz'de üç büyük dinin varlık gösterdiğini ancak son yıllarda dördüncü din olan sekülerliğin de eklendiğini ifade etmiştir. Kendi içinde bir inanç sistemine sahip hatta zaman zaman dar kalıplar içeren bu anlayış bu üç din içinde tehdit teşkil etmemektedir. Ancak sekülerliğin tamamen Avrupa'dan zuhur ettiğini ifade etmek gerekir. Yani Fransız Devrimiyle Hristiyanlık içerisinden doğmuş bir anlayıştır. Lewis, bunu tamamen dinsizlik olarak nitelemez, sadece devlet otoritesine herhangi bir dini unsurun karıştırılmaması olarak tanımlar. Aslında günümüzde ifade ettiğimiz laisizm ile aynı anlamda kullanmıştır. Devlet yönetiminde sadece Allah'ın kanunlarını kabul eden Müslüman devletlerde böyle bir anlayışa ihtiyaç duyulmamıştır. Çünkü özerk bir kurum olarak devletten ayrılması gereken bir kilise yoktur. Yani kilise ve devlet bir ve aynı şeydir. Müslümanlar, Hristiyanların devlet destekli ve devlet tarafından dayatılan doktrinlerin yarattığı dehşetten kaçmak için herhangi bir ihtiyaç hissetmemişlerdir. Hoşgörü anlamında diğer dinleri daha kapsayıcı bir anlayışa sahiptir.

Son yıllarda sekülerliğin dini yaşantıyı arka plana ittiği gibi bir anlayış L. Berger gibi sosyologlar tarafından da kabul görmeyen bir anlayıştır. Artık günümüzde seküler yaşam ve dini yaşam iç içe geçmiştir. Ancak Lewis, sekülerliği tamamen din ve devlet ilişkilerinin birbirinden ayrılması olarak gördüğü için laikliği esas alan Lübnan

ve Türkiye gibi devletleri örnek vererek son zamanlardaki uygulamalarla bu anlayışın erezyona uğradığını ifade etmiştir. Esasen bunları yazarken sekülerliğin asıl amacının devleti ruhban sınıfından korumak olduğunu hatırlatan Lewis, günümüz Ortadoğu'sundaki hem Müslüman hem Yahudi ülkelerde böyle bir ihtiyaç ve zorunluluğun olup olmadığını sorgulanması gerektiği üzerinde durmuştur. Hatta kitabının son sözlerini şöyle bitirir: "Yahudi ve Müslümanlar Hristiyan hastalığına mı yakalandılar ki Hristiyan bir tedaviyi dikkate alıyorlar?" Dolayısıyla bizler sekülerlik ve laisizm gibi anlayışların kendi dinamiklerimizden doğmadığının farkında olmalı ve kendi sorunlarımızı kendi anlayışlarımızla halletmemiz gerekmektedir.

SONUÇ

Bernard Lewis, yapmış olduğu çalışmalarla ve araştırmalarla Ortadoğu ve Müslümanlar hakkında iyi bir bilgi birikimine sahip olduğunu ispatlamıştır. Eserinde de ele almış olduğu alanlar ve birden çok bakış açısı ise ile bunu göstermiştir. Ancak bunun yanında eserinde bahsettiği bazı yerlerin afaki kaldığını ifade etmekte fayda vardır. Başlangıçta Müslümanları tek bir milletmiş gibi ele alan Lewis, İslam'ın Müslümanlardan talebinin sadece cemaate ve onun tayin ettiği lidere sadık olmak olduğunu belirtmiştir. Hatta İslam'daki hoşgörü anlayışını buna bağlayan Lewis, sonrasında Türkleri Araplardan ayırmış, buradan da İran'ın görüşüne ayrı bir yer vermiştir. Bu görüşüyle yıllarca birlik içinde yaşayan Müslümanların inançlarını sığlaştırdığını söyleyebiliriz. Bunu yapma sebebi eserinde İslam'ın yaşam biçimini tek bir medeniyet üzerinden Osmanlı medeniyetiyle vermiş olmasından kaynaklanır. Eserde ağırlık olarak da Türkler üzerinden İslam'ı anlatmıştır. Çünkü tarihsel olarak ele alması onu bu anlatıma götürmüştür.

Genel itibariyle bölüm başlıklarına ve ele aldığı konulara baktığımızda eser geniş bir anlatım sunmuştur. Bu açıdan Batılı profesörden daha iyisi beklenemezdi. Eseri okuyan bir Müslüman için kendi konumunu ve durumunu sorgulaması açısından da ufuk açıcı bir eserdir. Bu esere karşılık son yıllarda Müslümanlar tarafından yazılan birçok çalışma da zuhur etmiştir. Bu çalışmalar, Müslüman coğrafyanın kendini anlamlandırmasına ve sorgulamasına hizmet etmektedir. Gelecekte neler olur bilemeyiz ancak Batıdan alınan saf aklın yetersiz olduğunu ve İslam'ın sunduğu aklın tek başına Müslümanları kalkındıracağını net bir şekilde söyleyebiliriz.